

(Publicat en la revista Saó 1997, i en el Llibre de la Falla sant Feliu de 1999)

DE L'ESBÓS A L'OBRA DEFINITIVA. *EL TRÍPTIC DAURAT DE XÀTIVA*

Entre 1987 i 1990 vaig assitir a l'elaboració teòrica i plàstica de *El tríptic daurat de Xàtiva* original de Manuel Boix, una de les seues obres més arriscades, per tractar-se d'una encomanda, i de major càrrega històrica i literària. Aquest és el relat de com es va dur a cap.

En 1987 Manuel Boix rebia de l'Ajuntament de Xàtiva l'encàrrec de pintar una obra al·legòrica sobre la ciutat, la qual, degut a diverses circumstàncies que veurem, no va quedar acabada fins tres anys després. A les primeries de juny, en una carta dirigida a l'alcalde, l'autor es comprometia a realitzar el treball tot i expressant *“la dificultat de dur endavant un encàrrec, per no ser allò que més motiva als pintors, però que en aquest cas accepte de bon grat per vàries raons: l'alta estima en que tinc a la teua ciutat, el seu significat en la història del nostre país i l'inesgotable font que constitueix de suggeriments estètics.”* I continuava més avall dient que la proposta li arribava a contramà per estar a punt de començar l'aventura novaïorquesa, la qual esperava duraria més d'un any. *“Caldrà, doncs, que en tornar ens assentem amb la tranquil·litat necessària a aquelles coses en les que posem el cap i el cor, per definir les línies mestres del quadre...”*. Tanmateix, anunciava l'enviament d'un esbós per tal d'avançar part del camí.

En realitat, esbossos preparatoris en va fer tres, en tots els quals apareixien diversos elements invariables: un espai reservat per gravar una llegenda; la X de la inicial del nom de la ciutat i el propi nom; i també un personatge anònim, una ombra humana espectadora dels fets que travessava l'escena del quadre d'una banda a l'altra. El més elaborat incorporava una columna de fum negre entre les volves de la qual es perdien per a sempre els *objectes* de la història, i també un locutor de televisió que des de la ratlla de l'horitzó donava la notícia de l'incendi.

L'esbós definitiu va aplegar a Xàtiva a finals d'abril de l'any següent acompanyat de dos escrits: un, protocol·lari i altre, personal. En el segon fixava ja les mesures que faria l'obra, dos per dos metres tancat, i avançava una primera versió del contingut. *“Obert, al primer ventall de l'esquerra, els distints plànols en perspectiva ens donen la possibilitat de posar diferents temes de la vostra història... El sentit del traç i del tronc cremat (del plafó central) pot fer referència a allò que ja sabeu els socarrats... L'ala dreta, composició en ziga-zaga, ens permet fer al·lusió de fuga cap al futur...”*, i acabava expressant la necessitat de pensar plegats el contingut que havia d'omplir de sentit els triangles, per a la qual cosa calia tenir davant alguns suggeridors textos antics i un llistat de les fites històriques i dels edificis o objectes significatius conservats, poc o molt coetanis dels fets, que pogueren inspirar la selecció.

Seria a finals de l'estiu de 1989 quan ens apropiarem al seu estudi de l'Alcúdia per repassar un grapat de fotografies de Sarthou, de l'Arxiu Mas i de particulars. Fotos d'edificis, escuts, escultures, taulells, pintures, dibuixos, orfebreria de cerimonial, altars efímers, cadafals, roques i imatges. Boix va elegir aviat: en veure l'àngel del desaparegut retaule del *Judici Final* pintat per Yáñez de la Almedina per a la Seu de Xàtiva, digué que no calia seguir endavant. En compte de les escenes fragmentades de la proposta original, una única escena ompliria tota la superfície pictòrica, contraposant així al format de tríptic medieval una composició contemporània. El tema central seria la crema de la ciutat, o més ben dit, la refeta, a despit de l'incendiari, de la ciutat cremada, i l'àngel lleonardesc del retaule, transmutat i rellegit, el protector especialíssim d'aquella.

En gener de l'any següent, el quadre, pintat a l'oli i al carbó, estava quasi acabat: un armassó plegadís que podia tancar-se a la manera que ho fan els tríptics portàtils medievals. Al mig de les portelles, on estaria el pany d'un escriptori o armari, hi havia l'escut de la ciutat, pres el model de l'existent en pedra en la façana de l'antiga Duana de Mercaderies, i, per si hi havia dubte del contingut que

anunciaven, les encapçalava el nom de Xàtiva, amb la “ix” inicial traçada amb el negre d’un tió.

En desplegar-lo, l’espectador quedava colpit per l’avassalladora aparició d’un personatge que endevinava celestial: agitat pel vendaval de la història i alhora estàtic en la seua immarcessible bellesa de criatura renaixentista; embolicat en la viril armadura, però indubtablement benèfic. La una mà, sostenia la bella ciutat que dibuixà Wyngaerde per encàrrec de Felip II, i l’altra, conjurava el perill del foc i de la destrucció ordenats per Felip V. Només faltava del text o llegenda, que a manera de divisa havia de sintetitzar la imatge.

Els fets són coneguts: el primer monarca de la casa de Borbó havia destruït la ciutat i expulsat els seus habitants, i sols consentí en reedificar-la amb la finalitat de recuperar els ingressos fiscals del seu territori i pobladors. Tot i que la *Nueva Colonia de la Ciudad de San Felipe* no havia de tenir res a veure amb l’antiga Xàtiva, la presió dels creditors acabà per capgirar la ficció jurídica i per contradir la voluntat reial. Si no es reconeixia gran part dels drets i els deutes anteriors no hi havia manera de fer funcionar aquella comunitat perquè els nous pobladors no volien fer front al pagament de les antigues hipoteques carregades sobre cases i terres. De les cendres ressorgia una ciutat de nom diferent que no podia amagar que era la d’abans. Eixa era la clau representada al quadre, i la que, paradoxalment, proclamava un sonet inèdit a la crema de Xàtiva, escrit pel bibliotecari de Felip V Gabriel Álvarez de Toledo, que temps arrere havíem trobat a la Biblioteca Nacional i que anys després va trobar també, i publicar, l’historiador Germà Ramírez sense sospitar que una metamorfosi del seu primer quartet havia quedat gravada en el *Tríptic daurat*.

*Si es que a Xàtiva buscas caminante,
la misma ves ahora que antes era,
pues de su estrago la fatal hoguera
no mudó el ser, aunque mudó el semblante*

La mateixa que abans. Amb diferent aspecte, però idèntica en l'èsser. El clar nom, perdut.

Era evident que no es podia manllevar el text original per estar en castellà i també que calia conservar el concepte, però canviar de llengua i de llenguatge. Va ser aleshores quan entrà en el darrer acte de la creació de l'obra l'escriptor Josep Palàcios, qui, a partir del contingut del quartet, començà a elaborar un nou lema, el qual va passar per tres versions amb diverses alternatives lèxiques fins arribar a la definitiva. Són aquestes:

1.- *La màscara (mascara, brutedat, brutesa) del foc, en torres (portes, pedres) i senyeres, ara ens proclama (desclou) el nom i allò (el) que hem restaurat (recuperat), perquè ens mou (guia) el disegni de saber perdurar.*

2.- *La foscor (marca) de la cendra, en torres i senyeres, ara de nou ens salva la claredat del nom i ens aferma el disegni de saber (voler) perdurar.*

3.- *De la foscor de cendra en torres i senyeres, ara de nou ens salva la claredat del nom i ens aferma el disegni de ser i perdurar.*

La versió definitiva, que va ser escrita amb lletres daurades en el tríptic - d'on li vé el títol a l'obra- va quedar així:

“La màscara del foc en torres i senyeres, ara de nou ens salva la claredat del nom i ens aferma el disegni de saber perdurar.”

Als pocs dies de quedar instal·lat el tríptic al despatx d'alcaldia es pensà en la conveniència d'exposar-lo durant cert temps al Museu de l'Almodí per tal d'aconteixar una certa expectació generada en Xàtiva. El 9 de març de 1990, amb la impagable presència de Joan Fuster, es va presentar al públic.

Xàtiva, febrer de 1997

Marià González Baldoví